

Marek Zirk-Sadowski

**KATEDRA TEORII I FILOZOFII PRAWA
W PIĘCDZIESIĘCIOLETNIEJ HISTORII
UNIwersYTETU ŁÓDZKIEGO**

Katedra Teorii i Filozofii Prawa jest jedną z tych jednostek badawczych, których tradycja jest starsza niż sam Wydział Prawa UŁ. Została bowiem ufundowana już w ramach utworzonego w roku 1925 Oddziału Łódzkiej Wolnej Wszechnicy Polskiej. W ramach Wszechnicy zajęcia z filozofii prawa prowadził Władysław Maliniak, a z teorii prawa Michał Orzęcki. Katedra Teorii Prawa powstała stosunkowo późno, bo dopiero w roku 1937, a jej pierwszym kierownikiem był profesor Uniwersytetu Poznańskiego Roman Pollak. Utworzenie Katedry wiązało się z uzyskaniem przez absolwentów Wydziału Prawa i Nauk Ekonomiczno-Społecznych możliwości otrzymywania tytułu magisterskiego.

Po wojnie, z chwilą utworzenia Wydziału Prawno-Ekonomicznego UŁ, Katedrę Teorii Prawa objął Aleksander Rudziński. Studiował on prawo w UJ, tam też w roku 1924 uzyskał doktorat. Habilitował się również w UJ w roku 1945. W UŁ rozpoczął pracę już w kwietniu 1945 r. Posiadał niezbyt duży, lecz wysoko ceniony dorobek naukowy z zakresu teorii i filozofii prawa. Nie przeniósł się nigdy do Łodzi. W roku 1947 opuścił Uniwersytet i wyjechał na stałe za granicę. Stworzona w 1945 r. Katedra Socjologii Prawa miała być obsadzona przez Czesława Nowińskiego, który przed wojną publikował pod nazwiskiem Sawa Frydman. Doktorat uzyskał w roku 1934 w Uniwersytecie Wileńskim. W roku 1945 habilitował się w UJ. Wciągnięty na listę pracowników UŁ, prawdopodobnie nie rozpoczął zajęć na tej uczelni. Ostatecznie zatem nie doszło do uruchomienia Katedry Socjologii Prawa. Również po odejściu profesora Aleksandra Rudzińskiego w latach 1948–1951 nie była obsadzona Katedra Teorii Prawa.

Niewątpliwie przełomowym momentem w historii Katedry stało się objęcie jej przez Jerzego Wróblewskiego w dniu 1 października 1951 r. Doszło wówczas do zmiany nazwy Katedry, której pełna nazwa brzmiała, aż do roku 1992, Katedra Teorii Państwa i Prawa. Od tego momentu rozpoczął się okres usystematyzowanych programów badawczych podjętych przez tego wybitnego uczonego.

Można śmiało powiedzieć, że przez osobę tego uczonego Katedra została włączona w tradycję badań, których inicjatorem był w Polsce Leon Petrażycki. Kariera naukowa Jerzego Wróblewskiego rozpoczęła się bowiem na seminarium Jerzego Landego, ucznia Petrażyckiego. Z drugiej strony przez osobę Bronisława Wróblewskiego – ojca Jerzego – Katedra nawiązała do tradycji Szkoły Wileńskiej. Bronisław Wróblewski był autorem pracy *Język prawny i język prawniczy*, którą uważa się za pierwszą pracę polskiej analitycznej teorii prawa. Trzecim źródłem badań prowadzonych w Katedrze stała się Szkoła Lwowsko-Warszawska, a w szczególności prace Kazimierza Ajdukiewicza, których wpływy można znaleźć w większości prac napisanych przez pracowników Katedry w trakcie jej 50-letniej historii.

Można zatem postawić tezę, że Katedra Teorii Państwa i Prawa łączy w sobie tradycję uprawiania teorii prawa charakterystyczną dla Uniwersytetu Wileńskiego oraz Jagiellońskiego.

Korzenie naukowe Katedry dały możliwość stosunkowo łatwego nawiązania kontaktów międzynarodowych i rozpoczęcia już w drugiej połowie lat pięćdziesiątych regularnej wymiany naukowej. Przede wszystkim wykorzystanie aparatury badawczej Szkoły Lwowsko-Warszawskiej pozwoliło na łatwe zbliżenie z Oksfordzką Szkołą Analityczną (Hart, MacCormick, Raz) oraz z włoską filozofią analityczną (Bobbio, Scarpeli, Conte). Przedstawiciele tych szkół wielokrotnie gościli w Katedrze prowadząc seminaria i wykłady, a pracownicy Katedry byli wielokrotnie do nich zapraszani jako *visiting professors*.

Należy również podkreślić wkład wniesiony do dorobku Katedry przez Józefa Nowackiego, wieloletniego adiunkta, docenta, a następnie profesora UŁ. Ten wybitny teoretyk prawa był twórcą kilku monografii poświęconych rozumowaniom prawniczym (rozumowanie *per analogiam*), systemowi prawa (luki w prawie) oraz zagadnieniu praworządności. W roku 1975 przeniósł się do Katowic, gdzie objął Katedrę Teorii Państwa i Prawa Wydziału Prawa Uniwersytetu Śląskiego. Choć Uniwersytetowi Śląskiemu Profesor Nowacki poświęcił ok. 20 lat swej pracy naukowej, to jednak jego poglądy naukowe ukształtowały się w okresie pracy w UŁ. Tutaj również powstała zasadnicza część jego dorobku naukowego, z którego znany jest w Polsce i za granicą.

Profesor Wróblewski zmarł 31 maja 1990 r. w Szwajcarii, pozostawiając po sobie olbrzymi dorobek naukowy liczący ok. 800 prac. Duża część tego

dorobku należy obecnie do kanonu wykładu teorii prawa na całym świecie, czego dowodem są liczne pośmiertne wydania jego monografii przez najlepsze światowe wydawnictwa. W roku 1993 ukazała się w języku angielskim wydana przez Kluwer Academic Publisher podstawowa praca J. Wróblewskiego *Judicial Application of Law*. Jej tłumaczenie zostało przygotowane przez prof. MacCormicka i Z. Bańkowskiego z Uniwersytetu w Edynburgu przy współpracy Marka Zirk-Sadowskiego, ucznia J. Wróblewskiego. Profesor Wróblewski był członkiem Polskiej Akademii Nauk, a także członkiem zagranicznych akademii nauk. Był doktorem *honoris causa* kilku uniwersytetów zagranicznych. Otrzymał wiele odznaczeń polskich i zagranicznych. Z tych ostatnich szczególnie cenił sobie Order Palm Akademickich Republiki Francuskiej. Organizował również życie naukowe w Polsce jako redaktor kilku czasopism naukowych. Był członkiem rad redakcyjnych większości międzynarodowych czasopism z zakresu teorii i filozofii prawa. Jego nazwisko można znaleźć na listach prestiżowych międzynarodowych towarzystw naukowych. Bez przesady można powiedzieć, że wykładów profesora Wróblewskiego słuchano na większości kontynentów.

Na kilka miesięcy przed śmiercią J. Wróblewski rozpoczął przygotowania do opuszczenia Polski w celu objęcia funkcji dyrektora Polskiej Stacji Naukowej PAN w Paryżu. Śmierć przerwała te plany. W związku z przygotowaniem J. Wróblewskiego do wyjazdu, w kwietniu 1990 r. złożył on wniosek, przyjęty przez Radę Wydziału, o przekazanie kierownictwa Katedry Teorii Państwa i Prawa Markowi Zirk-Sadowskiemu, który objął tę funkcję 1 października 1990 r. i do dzisiaj ją sprawuje. W roku 1992 kierowana przez niego Katedra uzyskała nową nazwę Katedra Teorii i Filozofii Prawa.

Marek Zirk-Sadowski jest uczniem prof. Wróblewskiego. Ukończył studia prawnicze i filozoficzne w UŁ. Pod kierunkiem J. Wróblewskiego uzyskał stopień doktora w roku 1977. Habilitował się w 1985 r. i do roku 1991 był docentem UŁ. W roku 1991 został powołany na stanowisko profesora nadzwyczajnego UŁ. Ma obecnie w swoim dorobku ok. 60 prac naukowych. Pełni również funkcję Przewodniczącego Polskiej Sekcji Stowarzyszenia Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej, jedynej światowej organizacji teoretyków i filozofów prawa.

Do uczniów J. Wróblewskiego należy również Małgorzata Król, która od roku 1993 jest profesorem UŁ. Doktoryzowała się pod kierunkiem prof. Wróblewskiego, a habilitowała już po jego śmierci w roku 1992. Profesor M. Król jest autorką ok. 30 prac naukowych, a jej dorobek w zakresie teorii prawa i socjologii jest znany i ceniony w Polsce oraz w świecie. Od roku 1994 jest kierownikiem utworzonego w ramach Katedry Teorii i Filozofii Prawa Zakładu Socjologii Prawa. W ten sposób doszło do odrodzenia koncepcji utworzenia ośrodka badawczego socjologii prawa, która powstała jeszcze w roku 1945.

Uczniami prof. Wróblewskiego są również adiunkci zatrudnieni w Katedrze. Doktor Leszek Pszczółkowski poświęcił swoje prace zagadnieniom sprzeczności w prawie oraz teoriom dowodowym. Doktor Wiesław Karsz pracuje nad zagadnieniami zastosowania teorii informacji w badaniach nad stosowaniem prawa oraz nad problematyką ekonomicznej analizy prawa. Doktor Zbigniew Wojnicki zajmuje się problematyką uzasadnień w stosowaniu prawa. Doktor Jerzy Leszczyński poświęcił swój doktorat zagadnieniom jednolitości orzecznictwa sądowego. Doktor Krystyna Wójcik (od kilku lat pracownik uczelni hiszpańskich) pracuje nad problematyką klauzul generalnych.

Podsumowując dorobek naukowy Katedry w okresie 50 lat jej istnienia w ramach UŁ, należy przede wszystkim podkreślić ukształtowaną w niej koncepcję uprawiania teorii prawa. Niewątpliwie jest to wynikiem wpływu badań naukowych J. Wróblewskiego. Minimalizm filozoficzny, antykognitywizm, relatywizm, umiarkowany rekonstruktywizm stanowiły podstawy uprawianej w Katedrze analitycznej teorii prawa. Dopiero pod koniec lat siedemdziesiątych i w latach osiemdziesiątych zaczęły w niej powstawać prace odbiegające od tego stylu. Proces tej przemiany zakończył się w latach dziewięćdziesiątych i w pewnym sensie został zaznaczony zmianą nazwy Katedry. Problematyka filozoficzna zagościła na stałe w dokonaniach pracowników Katedry. Wyraźnie dominuje w nich hermeneutyczna wersja uprawiania filozofii prawa. Podejmowane są problemy aksjologiczne związane z koncepcją sprawiedliwego prawa, sposobami uczestniczenia przez prawników w kulturze *etc.* Najnowszym kierunkiem prac naukowych, które rozpoczęły się w roku 1994, są filozoficzne konsekwencje powstania prawa europejskiego. W Polsce badania te należy traktować niewątpliwie jako prace pionierskie. Do nowych kierunków badań, choć ściśle teoretycznych, należy również zaliczyć uprawianą w Katedrze ekonomiczną analizę prawa. Prowadzone w tym zakresie badania mają bez wątpienia nowatorski charakter.

Nie oznacza to jednak, że paradygmat uprawiania teorii prawa, który powstał w Katedrze we wcześniejszym okresie jest dzisiaj nieaktualny. Chodzi raczej o większe zaangażowanie w problematykę filozoficzną oraz podjęcie nowych problemów teoretycznych, które pojawiły się w polskim prawie po roku 1989.

Wspomniany paradygmat obejmuje kilka działów: teorię normy prawnej, teorię wykładni prawa, teorię systemu prawa, teorię stosowania prawa, teorię tworzenia prawa, metodologię nauk prawnych. Te sześć elementów tworzy uprawianą w Katedrze teorię prawa. Niezależnie od tego uprawiano refleksję naukową poświęconą teorii państwa, a przede wszystkim badaniom organizacji aparatu państwowego. W Katedrze prowadzono również pionierskie badania nad informatyką prawniczą i systemami tzw. sztucznej inteligencji.

Główny nurt badań zamykał się jednak w owych sześciu działach teorii prawa, które traktowano jako swoisty paradygmat uprawianej dziedziny

nauki. Postaram się teraz omówić w dużym skrócie główne tezy formułowane przez J. Wróblewskiego i jego współpracowników w tych wyróżnionych działach teorii prawa.

O teorii normy prawnej wypowiadano się w wielu artykułach, nigdy nie napisano jednak w Katedrze na ten temat osobnej monografii. Język prawny uważano za fragment języka naturalnego, uznając, że daje się on wyodrębnić na poziomie aktów mowy. W pracach Katedry z lat sześćdziesiątych normę prawną wyodrębniono poprzez kryteria semantyczne, uważając, że sensem wypowiedzi normatywnej jest wzór powinienego zachowania się, którego nie traktowano nigdy jako kategorię ontologiczną. Uważano wówczas, że daje się on wyodrębnić czysto analitycznie jako zbiór dyrektyw sensowności wypowiedzi normatywnych. Konsekwentny antykognitywizm, który reprezentowano w tych pracach, spowodował jednak, że już w latach siedemdziesiątych zaczęto podkreślać pragmatyczny charakter norm jako aktów mowy i wyodrębniać je przez analizę funkcji mowy.

Na tym tle rozróżniano pojęcie tekstu prawnego i norm prawnych jako aktów mowy formułowanych na podstawie tego tekstu, ale w określonym kontekście sytuacyjnym i kulturowym. Odrzucono zatem tezę o możliwości wskazania uniwersalnego wzoru rekonstruowania norm z tekstów prawnych. Tą drogą polemizowano z tezą marksistów o niezbędności sankcji w strukturze normy prawnej.

Antykognitywizm i pragmatyczne ujęcie normy doprowadziło do zaniegowania logicznej wartości norm. Zdaniem J. Wróblewskiego normy są wypowiedziami sensownymi, lecz nie można o nich powiedzieć, że są prawdziwe lub fałszywe. Normy nie mogą być zatem elementami rozumowań logicznych.

Wątpiono jednak również w możliwość zbudowania uniwersalnej logiki deontycznej. Rachunki deontyczne mogą mieć wyłącznie ograniczony zasięg, obejmując tylko niektóre fragmenty języka prawnego.

Istoty wnioskowań prawniczych szukano zatem w kategorii racjonalności, w której kryterium prawdy i fałszu jest tylko jednym z wielu kryteriów oceniania poprawności rozumowania prawniczego.

Racjonalność wiązano z uzasadnialnością decyzji. Wykazywano istnienie wielu typów racjonalności, które mają wpływ na praktyczne myślenie prawnicze. Koncentrowano się jednak na racjonalności uzasadnień decyzji stosowania prawa, choć uważano, że można mówić również o racjonalnie uzasadnionych ocenach i normach. Pisząc o racjonalnie uzasadnionych decyzjach podkreślano konieczność rozgraniczenia racjonalności w aspekcie wewnętrznym i zewnętrznym oraz wskazywano na istnienie wielu poziomów uzasadniania decyzji.

Teorii wykładni szczególnie dużo uwagi poświęcił sam J. Wróblewski. W polskiej teorii prawa wykształciły się dwie podstawowe koncepcje teorii

wykładni: semantyczna i derywacyjna. W ujęciu semantycznym wykładnia to czynność ustalania znaczenia tekstu prawnego. To ujęcie może występować w dwóch wersjach. W wersji intensjonalnej wykładnia to wskazanie znaczenia tekstu prawnego rozumianego jako wzór zachowania. W wersji ekstensjonalnej wykładnia to przyporządkowanie tekstowi prawnemu modelu semantycznego. W ujęciu derywacyjnym wykładnia to operacja przekładu tekstu prawnego na zespół norm prawnych, przy czym norma prawna pojęta jest jako wypowiedź jednoznaczna.

J. Wróblewski opowiadał się za semantycznym i intensjonalnym ujęciem wykładni prawa. Model teoretyczny wykładni oparł na maksymie rzymskiej *interpretatio cessat in claris*. Uważał, że interpretacja prawnicza jest związana z kontekstem, w którym występuje stosowana norma prawna. Racjonalność prawodawcy zapewnia zrozumiałość normy opartą na dyrektywach znaczeniowych języka naturalnego. Interpretacja prawnicza pojawia się wówczas, gdy to bezpośrednie znaczenie okazuje się niewystarczające dla rozwiązania problemu prawnego. Wątpliwość powstaje zatem ze względu na kontekst, w którym norma występuje. Wyróżniał trzy typy tych kontekstów: językowy, systemowy i funkcjonalny. Z każdym z nich wiązał inne rodzaje specyficznych prawniczych dyrektyw interpretacji. Decyzja interpretacyjna jest zatem zrelatywizowana do akceptowanych przez interpretatora zbiorów dyrektyw interpretacyjnych. Uważał, że o wyborze zbioru dyrektyw przez interpretatora decyduje akceptowany przez niego system wartości, a zatem, że ostatecznie wybór dyrektyw nie daje się naukowo uzasadnić.

W teorii systemów prawa polemizował z Kelsenem. Był zresztą wielkim znawcą jego czystej teorii prawa. Odrzucał transcendentalne uzasadnienie obowiązywania prawa. Negował również tezę Kelsena o dynamicznym charakterze powiązań w hierarchii systemu prawa wskazując na mieszany statyczno-dynamiczny charakter hierarchii systemu prawa. Zajmował się też zagadnieniami niesprzeczności i zupełności systemu prawa.

Znaczną część swych badań pracownicy Katedry poświęcili zagadnieniom stosowania i tworzenia prawa. Stosowanie prawa pojmowano jako proces osiągania przez organ państwa normy indywidualnej. Starannie wydzielano różne aspekty badania tego procesu. Zarysowano kilka modeli stosowania prawa: informatyczny, funkcjonalny i decyzyjny. Ten ostatni uważano za najbardziej przydatny w nauce prawa. Na tle tego modelu analizowano zagadnienie prawdy sądowej i wspomniany już problem racjonalności decyzji sądowego stosowania prawa. Pisząc o problemie prawdy sądowej szczególną wagę przywiązywano do podziału faktów dowodzonych przed sądem. Wskazywano, że wewnętrzne zróżnicowanie faktów uniemożliwia zbudowanie jednolitej koncepcji tzw. obiektywnej prawdy sądowej. Polemizowano przede wszystkim z pozytywizmem, wskazując na rolę ocen i wartości w stosowaniu

prawa. Zbiory owych ocen nazywano ideologią stosowania prawa. Wskazywano na zróżnicowanie tych ideologii w historii kultury europejskiej.

W dziedzinie tworzenia prawa pracowników Katedry interesowała głównie teoria racjonalnego tworzenia prawa użyteczna w polityce prawa oraz zagadnienie precedensu i prawotwórstwa sądowego. Model racjonalnego tworzenia prawa oparty został początkowo na racjonalności instrumentalnej opartej na relacji środek-cel. Na tle tego weberowskiego modelu racjonalności wiele uwagi poświęcono optymalizacji systemu prawa. Również na gruncie tworzenia prawa zajmowano się problemami informatyki prawniczej. Dopiero w latach osiemdziesiątych rozpoczęto badania nad komunikacyjnym modelem tworzenia prawa nawiązującym do teorii dyskursu. Badania te są kontynuowane do dnia dzisiejszego.

W metodologii nauk prawnych rozróżniano za J. Wróblewskim pomiędzy jedno- i wielopłaszczyznowymi ujęciami teorii prawa. Jednopłaszczyznowe teorie prawa ujmują prawo jako normę, fakt psychiki ludzkiej lub też fakt społeczny. Prawo jest poznawane w zależności od akceptowanej na danej płaszczyźnie epistemologii oraz używanych metod badawczych. Wielopłaszczyznowe teorie prawa traktują prawo jako złożony ontologicznie przedmiot, do badania którego właściwe są metody, techniki i siatka pojęciowa różnych typów nauk. J. Wróblewski opowiadał się za budową wielopłaszczyznowej teorii prawa i taki model tej teorii starał się zawsze uprawiać. W latach osiemdziesiątych przedstawiono w Katedrze koncepcję pragmatycznego ujęcia normy prawnej i na tym tle nowego modelu metodologii teorii prawa opartego na koncepcji pragmatyki języka prawnego.

Granice naukowości refleksji teoretycznej ujmowano w Katedrze przez stosunek sądów naukowych do wartości. Odrzucano w nauce rozważanie wartości niezrelatywizowanych, dopuszczano zaś wartości zrelatywizowane. Refleksję nad wartościami niezrelatywizowanymi pozostawiono filozofii prawa. Doprowadziło to w latach dziewięćdziesiątych do wyłonienia się w Katedrze silnego nurtu badań nad filozofią prawa. Część badaczy poświęciła swoje badania hermeneutycznej filozofii prawa.

Podsumowując 50-letni dorobek naukowy Katedry należy podkreślić, że powstało w niej w tym czasie 16 monografii. Część z nich została przetłumaczona na języki obce. W sumie w Katedrze napisano ok. 1000 artykułów naukowych opublikowanych we wszystkich periodykach zajmujących się teorią i filozofią prawa na świecie. Przygotowano 8 prac doktorskich oraz 2 habilitacje. Aktywność międzynarodowa pracowników Katedry spowodowała, że jest ona jednym z najbardziej liczących się ośrodków naukowych w tej dziedzinie w Europie. Świadczy o tym częste powoływanie się na powstałe tu opracowania w literaturze światowej przedmiotu, tłumaczenia ich na języki oraz ożywiona wymiana międzynarodowa.

Należy również podkreślić aktywność Katedry na polu dydaktycznym. Oprócz przedmiotów kursowych, takich jak teoria prawa, teoria państwa, filozofia prawa, wstęp do prawoznawstwa, logiczne podstawy prawoznawstwa, zasady tworzenia prawa, pracownicy Katedry wykładają liczne przedmioty monograficzne (prawo a moralność, prawo a ekonomika, socjologia prawa, informatyka prawnicza, teoria wykładni prawa).

Godną podkreślenia jest również aktywność pracowników Katedry w życiu akademickim Uczelni. Po uzyskaniu samorządności przez UŁ byli oni wybierani na wszystkie zaszczytne stanowiska w samorządzie akademickim poczynając od funkcji prodziekana, a kończąc na funkcji rektora.

Jak już zostało powiedziane, olbrzymi wkład w osiągnięcia Katedry miał profesor Jerzy Wróblewski. Dzięki jego autorytetowi naukowemu została ona włączona w nurt nauki europejskiej i światowej. Należy jednak podkreślić, że również po jego śmierci aktywność badawcza pracowników nie zmalała. Prace ich wzbogaciły się o poważny nurt badań filozoficzno-prawnych, ekonomiczno-prawnych i socjologiczno-prawnych. Nie zmniejszyła się również ich aktywność międzynarodowa, czego dowodem jest udział w Kongresach Światowych, wygłaszanie tam referatów na sesjach plenarnych. W Katedrze przygotowywane są nowe prace doktorskie i habilitacyjne. Odgrywa ona również poważną rolę w koordynacji prac naukowych polskiej teorii i filozofii prawa. Wydaje się zatem, że mimo kryzysu nauki polskiej można z optymizmem patrzeć na przyszłość Katedry i spodziewać się jej dalszego szybkiego rozwoju.